

3.27. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖАХ

THEORETICAL ASPECTS OF FORMING ECOLOGICAL CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS IN MEDICAL COLLEGES

Іван Пасічник

аспірант

Інституту професійної освіти

НАПН України,

<https://orcid.org/0009-0005-0284-8720>

binet2008@gmail.com

Ivan Pasichnyk

Postgraduate student of the

Institute of Vocational Education of the

NAES of Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0005-0284-8720>

binet2008@gmail.com

У підрозділі досліджено важливість формування екологічної культури майбутніх фахівців як складової їхньої професійної підготовки. Окрім біологічних аспектів, акцентовано на морально-духовних цінностях і «екології культури». Підкреслено значення екологічної свідомості та гармонійних відносин між людиною та природою, що є критично важливими в умовах глобальної екологічної кризи. Особлива увага приділяється вихованню відповідального ставлення до навколишнього середовища як основи сталого розвитку суспільства.

The section examines the importance of forming the environmental culture of future specialists as a component of their professional training. In addition to biological aspects, emphasis is placed on moral and spiritual values and the «ecology of culture». The importance of ecological consciousness and harmonious relations between man and nature, which are critically important in the conditions of the global ecological crisis, is emphasized. Special attention is paid to fostering a responsible attitude towards the environment as a basis for the sustainable development of society.

Ключові слова: екологічна культура, морально-духовні цінності, екологія культури, екологічна свідомість, професійна підготовка, сталий розвиток.

Keywords: ecological culture, moral and spiritual values, cultural ecology, ecological consciousness, professional training, sustainable development.

Сучасна стратегія професійної підготовки орієнтована на формування культурно-освіченої особистості спеціаліста, здатного впроваджувати інновації в професійній сфері та поза нею. Екологічні та культурологічні знання, поряд із психолого-педагогічними та соціогуманітарними, відіграють ключову роль у цьому процесі. Як наслідок, зміна суспільних відносин призводить до трансформації духовно-моральних орієнтирів та ідеалів, що відображається у всіх формах суспільної свідомості. Відповідно, екологічний компонент підготовки фахівців повинен спрямовуватися на формування екологічної культури та усвідомлених дій стосовно природи, суспільства та людей.

Екологічна культура і професійна компетентність особистості охоплюють філософське осмислення ролі екології в житті людини. Особливо важливим є дослідження впливу екологічної освіти на педагогічну науку. Поняття «екологія», вперше запропоноване Ернстом Геккелем у 1866 році, стосується вивчення взаємодії живих істот із середовищем. Спочатку екологія розвивала дарвінівські ідеї про взаємозв'язок організмів із середовищем, проте з часом її значення розширилося і тепер охоплює соціальні, економічні та технічні аспекти людського життя. Сучасна екологія охоплює медичні, технічні, соціальні та культурологічні аспекти, які формують стратегію поведінки людини в природі, суспільстві й виробничій діяльності.

Медичний аспект екології розглядає вплив природних факторів на здоров'я людини, зосереджуючи увагу на його зміцненні, профілактиці й лікуванні хвороб. Технічна складова стосується впливу виробничої діяльності на довкілля, зокрема забруднення повітря, води й ґрунтів. Соціальна складова підкреслює єдність системи «природа – суспільство – людина» і важливість праці в цьому процесі. Культурологічний аспект відображає розвиток екологічної культури, рівень відносин людини з природою і суспільством.

Екологічна культура також включає виробничі, політичні й сімейні аспекти взаємодії з природою. Формування відповідального ставлення до довкілля пов'язане з рівнем соціальної та духовної культури людини, що виражається в її здатності до екологічно грамотних дій, нетерпимості до безвідповідальної поведінки і готовності до активної екологічної діяльності.

Екологічна культура, особливо серед молодих спеціалістів, включає спеціальні знання, переконання та готовність до дій, спрямованих на збереження природи. Цей складний процес забезпечується взаємодією права, науки, мистецтва, виробництва та освіти. Державні заходи щодо охорони природи мають сприяти формуванню екологічної культури, плануванню раціонального використання природних ресурсів та вихованню екологічної свідомості.

У студентські роки екологічна культура виявляється у відповідальній поведінці на природі, активній участі в охороні довкілля та пропаганді екологічних ідей. Освітній процес повинен поєднувати виховні завдання з освітніми, формуючи у студентів наукові знання про єдність людини, природи і суспільства, а також уміння застосовувати їх у професійній діяльності.

Екологічна освіта як частина виховання спрямована на формування екологічної культури студентів та підготовку їх до

професійної діяльності. Екологічна культура охоплює всі сфери матеріального й духовного життя суспільства, спрямовуючи на збереження й збагачення навколишнього середовища для забезпечення здоров'я та розвитку людини.

Сьогодні розвиток науки, економіки та культури повинен враховувати вплив людської діяльності на природу. Екологічна освіта та професійна підготовка покликані сприяти охороні навколишнього середовища через міжнародне співробітництво та обмін досвідом між країнами.

У педагогічній науці природа завжди займала ключове місце в освіті та вихованні особистості, що підтверджується ідеями видатних педагогів, таких як К. Ушинський і В. Сухомлинський, які акцентували на важливості взаємозв'язку між науковими знаннями про природу і духовним розвитком людини.

Сучасний етап дослідження філософських аспектів екології та соціально-біологічного розвитку людини базується на аналізі закономірностей еволюції біологічної форми матерії. Відсутність філософського підходу до питань розвитку живої природи створює уявні проблеми та призводить до абстрактних роздумів про взаємодію суспільства з природою. Розв'язання екологічних питань вимагає філософського синтезу наукових даних, що відображають посилення антропогенних впливів на розвиток органічного світу й людини. Фактор розвитку в цьому контексті означає необхідну й достатню детермінанту для складноорганізованих систем, а рушійною силою виступають взаємозв'язки та взаємодія цих чинників.

Філософські та педагогічні ідеї завжди ґрунтувалися на цілісному підході до змісту освіти. Наприклад, Я. Коменський розвивав принцип природовідповідності, А. Дістервег – культуровідповідності. Ж.-Ж. Руссо бачив у людині творіння Природи та Бога, а І. Песталоцці вважав її досконалою істотою, чия природа максимально наближена до природних сил. А. Дістервег, поряд із природовідповідністю, вводить принцип соціальної екології, спрямованої на взаємодію суспільства з природою.

К. Ушинський, видатний український педагог, застосовував принцип природовідповідності у кількох напрямках:

- пізнання природи дитини через її анатомію, фізіологію та психологію;
- наближення освітнього процесу до природних умов;

– врахування народних традицій і звичаїв, пов'язаних із природою рідного краю.⁸⁸⁶

Видатні педагоги А. Макаренко і В. Сухомлинський організовували виховний процес, поєднуючи його з природою, трудовими та моральними аспектами. Принципи природовідповідності та культуровідповідності є основою гуманістичних ідей у педагогіці.^{887,888}

Екологічні проблеми сучасного суспільства розглядаються з урахуванням глибоких зв'язків між людиною та природою, де людина виступає як соціальна та біологічна істота, органічна частина природи. Проте розвиток урбанізації та технологічний прогрес призвели до екологічної кризи, що ставить під загрозу здоров'я людини. Це підкреслює необхідність формування екологічної культури та виховання екологічно грамотних фахівців у рамках діяльності суспільства, освіти та науки. Лише у рамках ноосфери можна досягти гармонії між людиною та природою. Порушення екологічної рівноваги вимагає науково обґрунтованих заходів з охорони природних ресурсів і систем.

На думку дослідниці Н. Кулалаєвої, екологія тісно пов'язана як із природою, так і з суспільством, вивчаючи нормальні стани функціонування та відтворення природних об'єктів і явищ. Вона досліджує гармонійні зв'язки та залежності, що забезпечують повноцінний розвиток природи. Екологія суспільства та людини як наука вивчає закономірності відносин людини з природою і між собою, що забезпечують нормальне функціонування, розвиток духовності та збереження здоров'я.⁸⁸⁹

Діалектика розвитку екологічної культури розкривається через взаємодію людини з природою, що дозволяє глибше зрозуміти культуру з методологічної точки зору, зокрема щодо природи як стихійної системи. Природні процеси та явища, які виступають передумовами суспільного виробництва, втрачають свою стихійність, коли включаються у виробничі процеси. Природа стає не просто

⁸⁸⁶ Антонова, О. Є., & Павленко, В. В. (ред.). (2015). *Історико-педагогічний альманах. Випуск 3. Реалізація педагогічних ідей К.Д. Ушинського в освіті сьогодення: збірник наукових праць молодих дослідників*. ФО-П Левковець Н. М.

⁸⁸⁷ Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. (2018). *Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 березня 2018 року, м. Суми)*. СумДПУ імені А. С. Макаренка. https://pedagogika.sspu.edu.ua/images/zbirnik_tez_0603_sbrueva_2d7f7.pdf

⁸⁸⁸ Кириченко, В. І., & Ковганіч, Г. Г. (2019). *Педагогіка, спрямована у майбутнє: практико орієнтований посібник*. «Друкарня Мадрид».

⁸⁸⁹ Кулалаєва, Н. В. (2017). Формування культури екологічної безпеки майбутніх фахівців будівельного профілю через проектне навчання. *Збірник наукових праць НУК*, 3, 143–148.

середовищем проживання для людини, але й сферою матеріального виробництва та перетворення, «царством природної необхідності».

Єдність людини і природи означає ставлення до природи, як до «неорганічного тіла» людини, подібно до власного організму. У цьому контексті культура щодо природи означає обробіток, культивування, тоді як щодо людини – це процес виховання, формування почуттів та мислення. Саме через діяльність у суспільстві природа стає життєвим елементом людської активності. Людина сприймає об'єктивний світ, який знаходиться поза її органами чуття, тією мірою, якою цей світ входить у сферу культурної творчості, набуваючи гармонії та порядку через людське осмислення.

М. Петровська вважає, що екологічна культура є фундаментом для сталого розвитку сучасної цивілізації. Вона розглядає екологічну культуру як діяльність і мислення, що забезпечують рівновагу в системі «людина – довкілля», і як знання про роль людини у біосфері, що розвивається як фактор регулювання її стану.⁸⁹⁰

Екологія людини як наукова дисципліна є синтезом різних типів знань і займається дослідженням адаптації людини до біотичних, абіотичних і соціальних чинників середовища. Природний відбір тут виступає механізмом розвитку складних систем, зокрема екології людини. Поняття адаптивності інтегрує різні наукові напрями – генетичні, екологічні, медичні, соціально-економічні дослідження – і є ключовим для оцінки негативного впливу середовища на людину.⁸⁹¹

Генетична програма людини значною мірою впливає на формування її індивідуальних особливостей і творчих здібностей, визначаючи спадкове розмаїття морфо-фізіологічних, нервово-психічних і інтелектуальних характеристик. Уявлення про механізми самоорганізації споріднені з ідеями синергетики, яка досліджує процеси самостійного формування високоорганізованих структур з менш упорядкованих елементів, як це описано в роботах Х. Хакена, зауважує О. Дзьобань.⁸⁹²

Екологічна підготовка майбутнього фахівця охоплює не лише біологічні аспекти екології, а й питання збереження морально-духовних цінностей. Екологічне виховання має включати розуміння значення «екології культури», яка є своєрідною пам'яттю про духовне

⁸⁹⁰ Петровська, М. (2013). *Екологічна культура: методичні рекомендації для самостійної роботи студентів*. ЛНУ імені Івана Франка.

⁸⁹¹ Бондар, О. І., Барановська, В. Є., Єресько, О. В. & ін. (2015). *Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях: науково-методичний посібник для вчителів*. Грінь Д.С. [вид.]. <https://dea.edu.ua/img/source/24122015.pdf>

⁸⁹² Дзьобань, О. П. (2011). Розвиток ідей синергетики як нової парадигми у природничо-науковому і соціальному пізнанні. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 9, 3–16.

життя народу. Важливо виховувати молодь не лише в контексті забруднення навколишнього середовища та загроз екологічної кризи, але й звертати увагу на «забруднення» внутрішнього світу людини, її духовної пам'яті та свідомості. Моральні цінності формуються на основі культурних традицій, матеріальної та духовної спадщини. Як зазначає Р. Чорний, екологічне майбутнє проєктується через дослідження як минулого, так і майбутнього.⁸⁹³

Сучасне наукове співтовариство визнає важливість формування екологічної культури. Л. Курняк підкреслює, що екологічна культура визначає сприйняття людиною природи, її ставлення до світу і свого місця в ньому. В умовах глобальної екологічної кризи стає необхідним визначити гармонійні відносини між людиною і природою, а також оцінити вплив людської діяльності на навколишнє середовище. Екологічна культура, за словами дослідниці, є критично важливою в сучасному світі, і її рівень корелює з глобальними екологічними викликами.⁸⁹⁴

Відносини людини з природою можна розділити на фізіологічні та психологічні, які впливають на фізичний і психічний стан. При цьому морально-естетичні та духовні зв'язки забезпечують задоволення та внутрішнє очищення, відіграючи ключову роль у формуванні особистості. Таким чином, екологія представляється як наука про гармонію відносин людини з природою, суспільством і собою, що забезпечує здорове функціонування та життя.

Екологічні системи органічно поєднуються в єдиному просторі взаємодії, де людина виступає центральною складовою. Ця гармонія повинна досягатися в сфері людського розуму, і підтримання екологічної рівноваги є не лише питанням благодійності, а необхідною умовою для відродження та збереження природних ресурсів: чистого повітря, води, флори та фауни, озонового шару, а також соціального та економічного благополуччя.

Отже, екологія для людини є передусім зверненням до себе, формуванням екологічно свідомого мислення та поведінки. Це реальність, яка вимагає розвитку екологічної культури у майбутніх спеціалістів всіх галузей економіки України.

— 90 —

⁸⁹³ Чорний, Р. В. (2022). Екологія культури як феномен гуманізації сучасного соціокультурного простору [Дис. канд. філософських наук]. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.

⁸⁹⁴ Курняк, Л. М. (2015). Екологічна культура: поняття та формування. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 10, 48-51. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2015_10_14